

הנרייט דהאן כלב, נשים בישימון: מרי וסירוב בשולי החברה. תל אביב: רסלינג, 2018. עמ' 249.

איתן אלימי

קוראות וקוראים של נשים בישימון ייחשפו למקורות, לתהליך ולתוצאות של מרי וסירוב של פועלות מפעל טקסטיל בפריפריה הישראלית הדרומית למדיניות הנוקשה והמדכאת של בעל המפעל ולהתנגדות שהגיעה לשיאה עקב החלטתו לסגור את המפעל והסתיימה בניסיון מעורר התקווה (אך הכושל, בסופו של דבר) של רכישת המפעל וניהולו. סיפורן של חבצלת אינגבר וחברותיה כפועלות/מנהלות מפעל הטקסטיל במצפה רמון זוכה לסיפור משלים מעניין לא פחות, ואולי אף מפורסם יותר לנוכח החשיפה התקשורתית הרבה שזכה לה. מדובר בסיפורה של האם החד־הורית, ויקי כנפו, ואימהות חד־הוריות נוספות שהצטרפו אליה במהרה, ובמסעה הרגלי ממצפה רמון למשרדי הממשלה בירושלים כדרך להביע את סירובה ואת התנגדותה למדיניות הדרקונית, כפי שהיא ראתה אותה, של שר האוצר, בנימין נתניהו. סיפור מקורות התפתחותם ותוצאותיהם של המרי והסירוב של הנשים בשני המקרים, גם זה של פועלות מפעל "פפקו" במצפה רמון בקיץ 2000 וגם זה של אימהות חד־הוריות במאהל בגן הוורדים מול בניין הכנסת ומשרדי הממשלה בירושלים בקיץ 2003, נעשה מתוך נקודת מבט פמיניסטית רדיקלית. גישת ניתוח כזו בוחנת את ניסיונותיהן של נשים יחידות לסרב לתכתיבים של הסדר המגדרי־פטריארכלי, המתקיים ונשמר באמצעות מנגנוני משמוע הפועלים בשדות כוח מרובים ומלופפים. מטרנן של הנשים המתנגדות היא לא לשרוד מדיכוי של הסדר ומתוך כך להפוך למעשה למתחזקות שלו, אלא לחולל בו שינוי ולכפור בעצם הלגיטימיות של קיומו. יכולתן של נשים לשמור על המחשבה

* פרופ' איתן אלימי, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים.
דואר אלקטרוני: eitan.alimi@mail.huji.ac.il

האוטונומית מחוללת השינוי התודעתי טמונה בקיומו של מרחב השתהות במעבר מן הספרה הפרטית לספרה הציבורית, מעין "מקום תודעתי שבו הנשים החבויות הן מעינם של שומרי הסף בספרה הציבורית והן מעינן של שומרות הסף בספרה הפרטית [...] מחפשות פתרונות ייחודיים שאינם בנמצא בספרות המשמרות את הסדר הקיים [...] מרחב השתהות תודעתי, אישי, שבו נשים [...] יכולות לטוות את מסלול ההשתחררות" (עמ' 216–217). אינגבר וחברותיה למעבר מספרת הפועלות הפרטית לספרת המנהלות הציבורית לא זכו אף להשתהות קלה שבקלות, ומרביתן כשלו בפיתוח משמעותי של תודעה אוטונומית שונה וכופרת, שהיא היא המקור האמיתי והיחיד החשוב לאפשרות השחרור. לעומתן, כנפו זכתה ל"זמן, מקום וזהות של פעולה אוטונומית" מודעת, ומכאן לשחרור תודעתי משמעותי הרבה יותר, הכרוך בבדידות מאתגרת הגובה מחיר אישי לא מבוטל. עם זאת, גם במקרה המשלים של כנפו, המרחב התודעתי הופקע ממנה בסופו של דבר, כפי שכותבת דהאן כלב: "היא לא השכילה להילחם עליו, או שלא היה לה הכוח לעשות זאת כחלק ממסע השחרור שלה, שכן זה התחולל בשעה ששאלת הקיום הבסיסי שלה ושל ילדיה הייתה בוערת יותר" (עמ' 242).

נשים בישימון אינו ספר קל לקריאה. הדבר מקשה עליו לממש את הפוטנציאל הרב הגלום בו, ועל כך ארחיב בהמשך. יש לכך סיבה מרכזית אחת חשובה, והיא קשורה לחוסר ההחלטיות שניתן להבחין בו בכל הנוגע לקהל היעד: האם מדובר בקהל יעד אקדמי או בציבור הנשים הרחב (נמנעת במודע מלהוסיף "הגברים", שכן מדובר בספר שבמהותו הוא מעין מנשר לסירוב ולמרי של נשים מראייה פמיניסטית רדיקלית, כאמור). כתיבה הפונה בהצלחה לשני קהלי יעד אינה דבר קל לביצוע כלל וכלל, ובמקרה שלפנינו נראה שהספר אכן מתקשה בכך באופן ניכר ואולי אף אינו מנסה לעשות זאת באופן מודע, ומכאן מלא והדוק. הפסיחה על שתי הסעיפים בהקשר זה זוכה לביטויים בולטים, למשל, במבנה ובסדר של הפרקים, המזכירים מוגרף אקדמי מובהק, הבנוי לפי מודל של עבודות דוקטורט וכולל פרק תאורטי, פרק מתודולוגי ופרק היסטורי לאחר מבוא קצר ולפני הצלילה לעומק סיפור המקרים. בהחלט אפשר היה לשלב את התכנים של הפרקים הללו באופן מוצלח יותר לאורך פרקי הספר אילו החליטה המחברת לפנות לקוראות ולקוראים האקדמיים ולבצע זאת באופן מלא, והדבר היה הופך ללא ספק את הספר לזורם יותר ולעוצמתי יותר. עם זאת, פנייה מודעת לציבור הנשים הלא אקדמי הייתה אפשרית לולא הכתיבה הגדושה, יתר על המידה, בזרזון מקצועי ובמושגים פוסט-סטרוקטורליים. מושגים אלו הופכים לא פעם את הקריאה למאתגרת במיוחד ואת הספר בשלמותו לבלתי נגיש מספיק לציבור הרחב, אותו ציבור שהיה יכול להרוויח רבות מן התובנות החשובות שהמחברת השכילה לגבש ולייצר במהלך שנים של לימוד התחום. בהקשר זה, הפרק המסכם משמש דוגמה מובהקת לקשיים. מדובר בפרק האמור להעלות על פני השטח את הנקודות העיקריות של החיבור ולהשכיל לגבש דיאלוג ביקורתי, משלים או מקביל עם התאוריות הקיימות בתחום, או לחלופין עם ידע מצטבר בתחום, אם הספר מיועד לקהל הרחב.

קריאת הפרק הזה הופכת למאתגרת במיוחד משני טעמים. הטעם האחד, האקדמי באופיו, קשור למחסור בהתייחסות לספרות האקדמית של מחאה, סירוב והתנגדות, ספרות מכובדת בעלת מסורת של קרוב למאה שנה. מסורת זו מכילה גישות, תאוריות וזרמים מחקרניים, חלקם פרי עטן של חוקרות פמיניסטיות, על גווניו השונים של הפמיניזם. אין ולו פעם אחת התייחסות מפורשת וברורה לספרות זו, ועל כך יש להצר. שימוש בידע הרב שצברו חוקרות (וחוקרים בתחום) בדבר סוגים שונים של מצוקה וקולקטיביזציה של מצוקה, תהליכים של יצירת סולידריות, זהות קולקטיבית, תודעה אופוזיציונית, בניית קואליציות והתמודדות עם מתחים פנימיים ועם מחלוקות, השפעת התנאים הפוליטיים על תהליכים אלו ורבים אחרים – כל אלו יכלו ללא ספק לתרום לניתוח עשיר יותר של המקרים "המסופרים" בספר. הטעם האחר, והלא אקדמי במהותו, הוא העובדה שהקוראים נחשפים לפתע למנה גדושה מדי של רעיונות, מושגים וביטויים תאורטיים מעולם הספרות הפמיניסטי הרדיקלי בלי להיות מוכנים למעשה להתמודד עם מכול כזה. ניתן בהחלט לצמצם את תחושת התסכול שבצבצה (גם אצל כותב שורות אלו) בהיצמדות למספר מצומצם של מושגים תאורטיים, בהצגה מלאה וברורה יותר שלהם בראשית הספר ולאורכו ובטיפול במושגים אלו בלשון ובשפה בהירות ונגישות יותר לציבור הנשים הרחב, היכול ואמור לצאת נשכר מספר זה. הדבר מייצר תחושת החמצה דווקא משום הנדירות, ומכאן החשיבות של ספר כזה במרחב הישראלי.

ובכל זאת, בהחלט ניתן להצביע על נקודות חוזק ועל היבטים בעלי ערך בספרה של דהאן כלב. הספר נשען על מקורות מידע בצורת ראיונות עומק, שהניבו תובנות חשובות ודקויות מאירות עיניים על תהליכי המחשבה, התחושות, השיקולים, החששות והדילמות של נשים המעוזות לומר לא. המידע החשוב הזה מציג לקוראות ולקוראים הבנות מעמיקות של הדיכוי הרב־ממדי והמלוּפף בהידוק של קשר גורדי שבו נמצאות נשים במציאות הישראלית, בעיקר בפריפריה. גם אם נראה שאין בכונת המחברת לעשות כן, ניתוח המקרה הישראלי מציב אותו בנקודת מבט השוואתית חשובה עם מקומות אחרים מעבר לים. באותה מידה ניתן להצביע על הערך שיש לקריאה מחדש שמציעה המחברת בכל הנוגע למושגי ההצלחה והכישלון של סירוב ומרי כמושגים הצריכים להיתפס ולהיות מוערכים במובן של שינוי תודעתי החל בקרב נשים המעוזות לערער על הסדר המגדרי הדכאני הקיים ומבקשות לחולל בו שינוי. אכן, גם לנוכח כישלון כלפי חוץ, על־פי אמות מידה מוכרות ומוסכמות של קבלה על־ידי השלטונות או השגת משאבים ויתרונות חדשים, לא פחות חשוב לבחון את תהליך ההתפכחות של קוראת התיגר ואת הפיכתה לסוכנת של שינוי הפועלת באופן מודע ומבין ומוזהה את תהליכי הפעלתם ושימורם של יחסי העוצמה שסביבה. גם אם היא אינה נוקטת פעולה, הדבר נובע מהחלטה מודעת וזמנית. כפי שמנסחת זאת דהאן כלב כשהיא מספרת את סיפורן של נשות מפעל "פפקו" שהחזירו את מניותיהן ושבו לביתן: "הן לא שבו עם נכונות לסבול דיכוי כבעבר [...] נקודת המבט השתנתה, ומה שנראה ככישלון המחאה וחזרה לדפוס צייתני עטף שינוי תודעתי עמוק. הפער עתה היה בין תודעת העוול לבין

היעדר פעולה סוכנית, שלצורך מימושה [...] דרושים כוח וסיכון רבים יותר משעמדו לרשותן בעת המרי, והבנה שפירוק רשתות כוח אינו עניין של התקוממות חד־פעמית" (עמ' 144). היבטים חשובים אלו ואחרים הופכים את נשים בשימון למגשר פמיניסטי ישראלי שווה עיון.